

ՇՎԷՅՑԱՐԱԿԱՆ ԳԻՒՂԸ *)

XIV

Քեզ մի քանի անգամ առիթ եմ ունեցել գրելու, սիրելիս, այս երկրում կատարուող լեռնային զբօսանքների մասին, որոնց այնպէս սիրահար է շվէյցարացի ժողովուրդը: Թոյլ տուր ինձ այս անգամ նկարագրել քեզ մի այդպիսի զբօսանք լեռներում, որին ես էլ մասնակցեցի, և որը ինձ համար կը մնայ որպէս կեանքիս լաւագոյն յիշողութիւններից մէկը:

«Արևի ծագումը տեսնել» այս կամ այն լեռն կատարից, հորիզոններին իշխող բարձունքներից՝ մի շատ տարածուած, շատ յաճելի զբօսանք է Շվէյցարիայում: Արևի ծագումը տեսնելու համար մարդիկ այս երկրում այնպիսի նեղութիւններ են յանձն առնում, որ մեզանում կարող է նկատուել առնուազն յիմարութիւն: Երեւելայի, սիրելիս, որ մարդիկ օրերով՝ գիշեր ցերեկ մագլցում են Ալպերի կատարները, շատ անգամ անձրևի կամ ձիւնի տակ, վտանգաւոր առապարներով, սառցադաշտերով, ժայռերի ու մնացածների մէջ, որպէսզի մի լեռնակատարից կամ արևի ծագումը դիտեն կամ լայնարձակ հորիզոնների գեղեցիկ տեսարանների պատճառած հաճոյքը մի քանի րոպէով ճաշակեն: Վտանգներն այնքան մեծ են և այնպէս յաճախ լեռնային տուրիստների համար, որ իւրաքանչիւր տարի մի քանի տասնեակի է հասնում զոհերի թիւը:

Մոլորում են անծանօթ կիրճերում ու սառչում, կամ հոսող ձեան հետ տարւում են անլուսնային, կամ սխալ անզգոյշ քայլով վայր են գլորւում ահագին բարձրութիւններից ու ջարդ ու փշուր լինում ձորերի մէջ: Այնուամենայնիւ բնութեան գեղեցկութիւններին, Ալպերի օդին սիրահար ճանապարհորդները

*) Տես «Մուրճ» № 11

չեն քաշուում ամեն տարի նոյն վտանգաւոր արահետները մագլցել և նորերը փնտրել, միշտ դէպի վեր, միշտ դէպի վեր: Խնչ ուզում ես, ասա, սիրելիս, բայց ըստ իս մի տրագիկական մեծութիւն, վեհութիւն կայ դէպի լուսաւոր բարձունքները, դէպի անհունը դիմող այս ըմբոստ հոգիների գեղեցիկ խենթութեան մէջ: Քեզ չէ՞ն գրաւում բոցի շուրջը սաւառնող և այրուող թիթեռները: Նոյն բանն է:

Անցեալ տարի ցանկութիւնս այնպէս մեծ էր սրանց պէս լեռնակատարների վրայ շրջել, անծանօթ հովիտներում թափառել, մօտիկից տեսնել վտանգը, ճաշակել գեղեցիկ խենթութեան պատճառած քաղցը սարսափը, դողալ, բայց նայել մութ անդունդներին, լսել խորխորատների մէջ փշրուող ջրվէժների հոսանքը, տեսնել այն զարմանալի ծառերը, որոնք ասես երկրից խռոված՝ սիրում են անմատչելի բարձունքները, որտեղից նրանք ամառ թէ ձմեռ փսփսում են աստղերի հետ, տնքում ու զանգատում փոթորիկների տակ: Այնպէս էի ուզում գէթ մի անգամ արծիւների շնչած օդը շնչել, նրանց պէս երկընթին մօտ զգալ ինձ, որ չը նայելով իմ բոլոր անկարողութեան, լեռնային ճանապարհորդութիւն կատարելու իմ խլճուկ անզօրութեան, յանձն առայ ուսանող ընկերներեիս հրաւէրը մի լեռնակատար բարձրանալ, այն էլ ձմեռ ժամանակ:

Յունուարի տօներն էին: Իմ ընկերներն էին մի գրիգորացի երիտասարդ, մի գերմանացի՝ Հանովրից և էլի մի ուրիշ ուսանող դարձեալ Գերմանիայից: Լոզանից ճանապարհ ընկանք երկաթուղով առաւօտեան ժամի 4-ին: Գնացքը լիքն էր նոյն զբօսանքի դնացող ջահիլ աղջիկներով ու երիտասարդներով, օտարականներ ու տեղացիներ, պայուսակները թիկունքներին, լաւ կապած, ոտներին լեռնային հաստ կօշիկներ, իսկ ձեռներին մի-մի հաստ, երկար գաւազան: Աղմուկ, ճիչ, ուրախութիւն, սրախօսութիւններ: Լուսաբացից առաջ հասանք լեռան ստորոտը, և սկսուեց վերելքը: Մեզանից առաջ քանի մի ուղեկիցներով հանդարտ բարձրանում էր մեր փիլիսոփայութեան երիտասարդ պրոֆեսսոր Միլի, որ Ալպերի ջերմ սիրահար է և ամբողջ ամառ թափառում է լեռներում:

Քանի դեռ ձիւն չը կար, լաւ էր. ես էլ միւսների պէս կատակներով բարձրանում էի, բայց հէնց որ հասանք ձիւնին, երբ պէտք էր տեղ-տեղ գաւազանով ոտնատեղ փորել առաջ շարժուելու համար, իմ բանը դժուարացաւ: Քայլում էի անագին ճիգ գործ դնելով, աշխատելով ծածկել իմ թուլութիւնը ընկերներիցս, որոնք ցատկրտում էին այծեամբների պէս, մանաւանդ գրիգորացի երիտասարդը: Վերջինս իր եռանդի յաւե-

լուածը չը գիտէր՝ որ մաշէր. վազում էր առաջ, յետոյ իր գաւազանի վրայ յենուած՝ ցած էր սլլում մեզ մօտ, կրկին բարձրանում, կրկին վար գլորւում: Լեռնային օդը նրան խտակ խենթ էր դարձրել: «Մեզանում այսպէս ենք անում», բացազանչում էր նա և շեղ բարձրութիւնից ցած սլլում սառած, հարթ ձիւնի վրայից: Լեռան որդի էր, Գրիգորի կանտոնը Շվեյցարիայի ամենալեռնոտ մասերից մէկն է: Վատ չէին նաև գերմանացիները. առանց աւելորդ գոռութիւնների, առանց վերահերքև անելու, նրանք դանդաղ, բայց հաստատ քայլուածքով բարձրանում էին անդադար: Ես աւելի և աւելի յետ էի մնում. ծածկել չէի կարող իմ անզօրութիւնը. գրիգորցի երիտասարդը այդ առաջինը նկատեց և ծիծաղելով՝ ինձ մօտեցաւ, որ փոխանակ գոռութիւնների՝ ինձ օգնի: Խելացի միտք էր. նա կատակներ անելով քայլում էր իմ կողքից, ոտնատեղ էր փորում սառած ձեան մէջ և երբեմն ձեռքիցս բռնած՝ անցկացնում վտանգաւոր տեղերից, ճիշտ մայր թռչունների պէս, որոնք իրանց փետրակալած ձագերին թռչել են սովորեցնում. այս բոլորը շատ գեղեցիկ էր, ձիւնապառ լեռան կէսից աւելի կտրել էինք արդէն, մնում էր մի յետին ճիգ գործ դնել կատարին հասնելու համար: Ես նայում էի այդ գրաւիչ բարձունքին, ոյժ էի տալիս ոտներինս, գրիգորցի՝ ընկերս ոչինչ չէր խնայում ինձ օգնելու համար, բայց իզուր, վերելքը կամաց-կամաց դանդաղ էր ինձ համար անտանելի:

— Լսեցէք, բարեկամ, ես էլ չեմ կարող քայլել, անկարելի է:

— Կարող եք, կարող եք:

Գրիգորցին էլի քաշում էր ինձ, էլի ոտնատեղեր փորում, կրկին բարձրութիւն թևակոխում ինձ հետ:

— Նայեցէք, թէ մեր պրոֆեսսորը ինչպէս է բարձրանում:

— Հա, բայց նա շվեյցարիացի է:

— Իսկ ձեր երկիրը միթէ լեռնոտ չէ:

— Լեռնոտ է, սիրելիս, շատ լեռնոտ, բայց մենք երբեք չենք համարձակուի այսպիսի վերելքներ կատարել, վտանգաւոր է:

Ես ես բոլորովին ուժասպառ՝ պառկեցի ձեան վրայ՝ խնդրելով ընկերներին թողնել ինձ և ճանապարհը շարունակել: Ես հանգստանալուց յետոյ կարող էի մենակ վար իջնել: Գրիգորցի ընկերս չը համաձայնեց, նա ինձ անընդունակ զբոսաւ նոյնիսկ մենակ վար գալու, ընկերացաւ ինձ մինչև ապահով տեղերը և կրկին բարձրացաւ նոյն եռանդով:

Ես յետ դարձայ ու հիացմունքով նայում էի նրա յետևից,

տխրութեան մի խորին զգացմունք համակեց ինձ. լեռներ, լեռներ, լաւ է լեռնցի լինել, լեռնցի ծնունել և սնունել, շատ, շատ կողմերով լաւ է. երանի՜ ձեզ, շվէյցարացիներ:

Այս տարի, երբ տանտէրս ինձ առաջարկեց Վիմիսի մօտ բարձրացող Նիզըն լեռը բարձրանալ, ես ահամայ յիշեցի իմ անցեալ տխուր փորձը և պատմեցի իմ արկածը: Նա ժպտաց ու հաւատացրեց, թէ նոյն դժուարութիւններն այստեղ չեն կարող լինել, նախ՝ այժմ ամառ է, երկրորդ՝ դէպի Նիզըն լաւ ճանապարհ կայ, և երրորդ՝ այնքան բարձր չէ, ընդամենը 2200 մետր: Եւ այդ Նի՝զընը... ինչ սիրուն լեռ է. բարձրանում է նա իմ լուսամուտի հանդէպ, որպէս մի հսկայ պիրամիդ, ամբողջապէս ծածկուած անտառներով ու կանաչով: Երկրորդ փորձ. գնում ենք բարձրանալու: Վերելքը կատարելու ենք լուսնկայ գիշերով:

Ճանապարհն սկսում է սահանքաւոր աղմկուող Կանդար գետակի ափերից: Ի դէպ է ասել, որ այս երկրում գետերն ու գետակները իրաւունք ունեն աղմկուել ու բողբոջել. շվէյցարացին նրանց սեղմել, խեղդել է քարէ պատերի մէջ, համարեա ամբողջ երկարութեամբ, մեծամեծ թումբերով նրանց ընթացիկ կատաղի թափը մեղմել ու չափի տակ դրել: Զրերն էլ այստեղ ընտանի են ու ձեռնասուն:

Կանդարի ափին, Նիզընի ոտքի տակ մի թէև փոքր, բայց սիրուն հարթութիւն կայ, որի վրայ տեղ-տեղ երևում են շվէյցարական կոկիկ, սիրուն խրճիթներ, ցաքուցրիւ, իրարից հեռու՝ խռոված մանուկների պէս: Եւ խրճիթների առաջ տարածւում են մարգագետինները, ուր աշխատում են գիւղացիք աշնանը վայել եռանդով: Աշխատանքը բաղմաջան չէ, նրանք գերանդիներով խոտ են հնձում, կամ տեղ-տեղ գետնախնձորներ հանում: Այս է բոլորը. ի՜նչ աղքատ է այս երկիրը մերի համեմատութեամբ:

Բարձրանում ենք. մի գալարուն ճանապարհ օձապտոյն մանուածներով ձգւում է դէպի վեր, դէպի Նիզընի կատարը, որ մերթ ծածկւում է ծառերի տակ, մեր յայտնւում հպարտ ու գեղեցիկ:

Երեկոյեան հովը մեղմիւ փչում է, ծառերի մէջ աղմկում են թռչունները, աւելի բարձրից լսւում է մեղանից առաջ զընացածների կանչուտոյն ու երգը, անտառային մթնոլորտը բուրալից ու գաղջ շնչում ենք լայն կրճքով և բարձրանում կատակելով:

Այս վերելքն այնքան հաճելի է, այնպէս գրաւիչ: Ճանապարհի իւրաքանչիւր պտոյտ մեր առաջ բաց է անում աւելի լայն տեսարաններ, լայն հորիզոններ, և մենք հաճոյքով յետ ենք դառնում նայում դէպի վար, հեռուն, ուր գեղանկար Օրեր-

լանդը ձգւում է իր լճերով, գետակներով, անտառներով ու գիւղերով:

Արևը մայր մտաւ, և մենք արդէն կէս ճանապարհին ենք: Անտառը դադարեց, այժմ քայլում ենք կանաչների և խոտերի միջից, որ ուշ աշնանն էլ շվէյցարական լեռներում պակաս չեն: Այստեղից դէպի վեր հովիւների աշխարհն է, նրանք այստեղ են իրանց կովերով, եղներով, ոչխարներով: Անտառի եզրով ձգւում է փայտեայ մի անվերջ ցանկապատ, որ մերթ իջնում է ձորերը, մերթ բարձրանում կատարները ծառերի քրմահաճոյքի համեմատ: Հովիւների շինածն է այդ, որպէսզի անասունները չ'իջնեն՝ անտառներում մոլորուեն կամ գիւղերը մտնեն:

Գիշեր է արդէն, բայց այս լեռնակատարին խաղաղութիւն չը կայ: Բազմաթիւ մեծ ու փոքր զանգակների ձայները խառնուում են ու տարածւում անտառներում անթիւ արծազանգներով: Այդ զանգակները կախուած են անասունների պարանոցներից, որպէսզի հսկողութիւնը նրանց վրայ հեշտ լինի: Հսկող չը կա՝ սակայն, կովերն ու եզները անագին խմբերով փռուած են լեռնալանջերին, հանդարտ արածում են լուսնի գունատ շողերի տակ, և կարծես պատկանում են ոչ մարդկանց, այլ լեռնային ոգիներին: Կարճ էս երեակայել, սիրելիս, թէ որքան գրաւիչ է այս բոլորը, արածող անասունների ստուերները, նրանց զանգակների ձայն, մեզնից վար մթին տուող անտառները, աւելի բարձր լեռնակատարը, այս գիշերային, որ սկսում է մրսեցնել, ամբողջ այս լեռնային բնութիւնը, որ չը գիտես՝ ինչ մի առանձին, գաղտնի թովչութիւն ունի, որ գերում է, որ մարդու էութիւնը համակում է մի անորոշ, թախծոտ, բայց ախորժելի զգացմունքով:

Ճանապարհին տեղ-տեղ մենք անցնում ենք անասունների հօտերի միջով, լսում ենք նրանց առողջ, երջանիկ փնչոցը մօտիկից, նրանք բարձրացնում են գլուխները, մի վայրկեան մեզ նայում, ապա կրկին շարունակում արածել: Մի քանի հատ նրանցից ընկնում են մեր առաջը, փակում են լեռնային նեղ շաւիղը և բարձրանում են մեզ հետ դէպի վեր գնալու սիրուն բնազդով: Հարկաւոր է լինում մի մեծ պտոյտ գործել նրանցից ազատուելու համար: Պահապան չը կայ, հօտերն արածում են առանց հսկողութեան: Բարձրից լսում է մի սուլոց. և խկոյն մեր առջնն է յայտնւում մի գիւղացի պատանի, միակ հովիւը այս բոլոր հօտերի: Նա մօտ տասնևեօթ տարեկան է և ինչպէս բոլոր հովիւները՝ անհոգ արտաքին ունի: Լալանքը ձողէ գլխարկը, որ իջել է մինչև ականջները, իր

ստուերի տակ ծածկել է նրա դէմքը. անազին գաւազան ունի ձեռքին, խոշոր կօշիկներ, որոնց մեխերը աղմուկ են հանում քարերի վրայ: Նա մեզ բարեկեց, իր կովերին ինչ-որ բան աւաց, քշեց հակառակ կողմը ու անցաւ: Մի առժամանակ լեռնաշաւղի վրայ մերթ երևում և մերթ ծածկւում էր քարերի յետեւում նրա անորոշ ստուերը. նա իջնում էր ոչ իսկական ճանապարհով, այլ կտրուկ շաւիղներով, կամ ինչպէս պատահի: Շուտով նրա սուլոցն էլ լռեց, և մնաց միայն զանգակների ձայնը և լեռնային հովի սլալոցը:

Լեռնակատարը հեռու չէ. էլի մի քանի պտոյտ, և մենք կանգնած ենք մի փոքրիկ հիւրանոցի առաջ, որ հաստատուած է այս բարձրութեան վրայ բազմաթիւ այցելուներին մի քանի անհրաժեշտ յարմարութիւններ տալու համար: Այցելուն այստեղ համեմատաբար ոչ թանկ գնով պատրաստ գտնում է տաք և փափուկ անկողին առանձին սենեակում, ամենատեսակ գինիներ և լաւ ճաշ: Ուշ գիշեր է. քայլել ենք ընդամենը վեց ժամ: Թեթեւ ընթրիքից յետոյ ես դուրս եմ գնում լուսնի լուսով Ալպերին նայելու, եթէ հնար է: Հեռուն միայն կաթնագոյն մշուշ է, որի մէջ անորոշ կերպով գծագրւում են լեռների ստուերները, ներքև Թուն լճի ափերում պլպլում են բազմաթիւ ճրագներ, իսկ աւելի հեռու Խնտերլակենը ամբողջապէս բոցավառուած է երևում երկկտրական ճրագներով: Խորին լըռութիւն է, որ հնար է տալիս միանգամայն մոռանալ աշխարհը, ներքեւում թողած գունատ իրականութիւնը: Թւում է, թէ երկինքը կախուել է վար, վար և նա է այս լուռութեան տէրը, նա է պահանջոււմ, որ ամեն ինչ և ամենքը լռեն ու խորհեն:

Այստեղ՝ լեռան վրայ ես աւելի լաւ եմ հասկանում, սիրելիս, թէ ինչու են ծնուել կրօնները, բոլոր միաստիկ վարդապետութիւնները, հանդերձեալից, երկնքից, տիեզերքի նպատակից, բնութեան մութ, խօլական ոյժերից խօսող այնքան հաւատալիքները, որոնցով մարդը հնագոյն ժամանակներից պաշարել է իր հոգին ու գլուխը: Այստեղ ամեն ինչ թւում է անհուն, յաւիտեական, որովհետեւ ամեն առարկայի միայն սկիզբն է երևում, իսկ վախճանը կորչում է մի խորհրդաւոր շամանդազի մէջ, որ երկնքից է կախուած:

Պառկում ենք քնելու՝ խնդրելով մեզ զարթեցնել առաւօտեան ժամի 5-ին՝ արևի ծագումը տեսնելու համար: Աղախինները սակայն այդ նեղութիւնը կրելու պէտք չեն զգում. ժամը 5-ը չ'եղած, հիւրանոցի պատերի տակ լսուող երգը, ծիծաղը, աղմուկը մեզ զարթեցնում է. մեզանից աւելի ուշ ճանապարհ ընկած այցելուների մի անազին բազմութիւն է այն, որ

այժմ միայն հասնում է կատարին: Դուրս ենք գալիս, էլ քնել անկարելի է: Հիւրանոցի նախասենեակներում, աստիճանների վրայ, ընդարձակ սեղանատանը, դրսում՝ պատերի տակ իրար կողքի թափթփուած են երիտասարդների և ջահիլ աղջիկների հարիւրաւոր բազմութիւն: Սա մի խայտաբղէտ ամբոխ է. կան ուսանողներ, ուսանողուհիներ, աղախիններ, բանկային փոքրիկ պաշտօնեաներ, գիւղացիներ, արհեստաւորներ, բանւորներ, շվէյցարացիներ և օտարներ, կան բանւորական կամ արհեստաւորական ամբողջ ընկերութիւններ, որոնք միասին եկել են իրանց կիւրակէն Նիզնի վրայ անցկացնելու: Իւրաքանչիւրը թիկունքին կապած ունի իր պաշարը և ձեռքին մի ահագին գաւազան: Մի փոքր հանգստանալուց յետոյ իրար յետևից ամենքը դուրս են գնում և լեռան ամենաբարձր կէտում յարմարաւոր դիրքեր զբաւում արևի ծագման բոլոր մանրամասնութիւնները լաւ տեսնելու համար:

Արևելքը շառագոյնում է կարծես Ալպերի յետևում բլրանկած մի հսկայական հրդեհից, որի բոցերը չեն երևում: Արևմուտքում երկնքի կապուտակ ֆոնի վրայ, գունատ հորիզոնի շրթունքին կախուել է լրիւ լուսինը, խղճուկ ու անփայլ, առանց իր ընկեր աստղերի: Բայց բազմութիւնը գիշերային լուսատուին չի նայում, բոլոր հայեացքները դարձել են դէպի արևելք, ուր արշալոյսի առաջին նուրը ցնցուղները Ալպերի թիկունքից ձգուել են ուղիղ բազմերանգ գծերով մինչև երկրնակամարի կէսը: Այնպիսի ժամ է, որ կարծես բնութեան մէջ ամեն ինչ հեքը բռնած՝ նայում է միայն մի կէտի, հորիզոնի այն բոցավառ մասին: Եւ այն ներքևի լճերը, որոնք լեռների ոտների տակ սարսուռում են առաւօտեան հովի առաջ, և այս անձոռնի ժայռերը, որոնք կարծես արևին նայելու համար է, որ չեն ուզում թարթել իրանց խոռոչէ ահուլի աչքերը, և մանաւանդ այս զարմանալի, ձիւնապատ Ալպերը, որոնք քնից զարթնած հսկաների պէս՝ իրար թիկունքի, իրար գլխի վրայից աշխատում են առաջին շողերը գողանալ, բոլորը, բոլորը շնչաւիրաւոր սպասում են արևածագին:

Եւ ինչ դանդաղ, լինչ հանդիսաւորութեամբ է գալիս նա՝ այդ ամենքի սպասած արևը: Շողեր, շողեր, երփներանգ, նուրբ, խուրձ-խուրձ կամ կտոր-կտոր, որոնք դուրս են ընկնում ասես անդունդներից, վազվզում լեռների սպիտակ կատարներին, նստում են այս ու այն ցից ժայռերի վրայ, կամ խաղում են մի մոռացուած ամպի հետ: Անհնարին է նկարագրել երկնքի վրայ կատարուող ճառագայթների բոլոր խաղը, գոյների բոլոր նրբութիւնները, լոյսերի անընդհատ բեկրեկու-

մը, անկարելի է նոյնիսկ աչքով հետևել այդ բոլորին, շոկել իրարից բոլոր նրբութիւնները, գոյների սահմանները, նրանց դասաւորութիւնը, այդ ամենը կատարւում է ըստ երևոյթին աննկատելի դանդաղութեամբ, բայց իրօք այնքան արագ, որ լոյսերի, գոյների, շողերի շարժման սկիզբն ու վախճանը կարծես միշտ խառն են իրար հետ. ճառագայթների ծնունդը, նըրանց յանկարծական փայլը և ամբողջի մէջ նրանց լուծումը կատարւում է աւելի արագ, քան միտքը: Աչքը շփոթւում է, լեզուն կարկամւում, և միայն հոգին է, որ կարողանում է հասկանալ, ապրել այդ փախչող վայրկեանները, զգալ ճառագայթների թրթիռը, նրանց հետ դողալ, նրանց հետ լուծուել անհունութեան մէջ:

Ալ'պերի վրայ արեւածագը բնութեան մեծագոյն հրաշալիքն է: Մարդկային կարողութիւնից վեր է նկարագրել այդ հրաշալիքը, ուստի ես կ'ասեմ. «Նիզընի կատարից մենք տեսանք Ալ'պերի վրայ ծագող արեւը»:

Յ'գրութիւն!

Ըսկերդ՝

ԿՈՒՐԲԱԹ-ՆԱՐՈՒՆ